

Un article sobre màgia i vampirs de Mary Edith Durham de l'any 1923

Mary Edith Durham (1863 – 1944) fou una artista i viatgera anglesa famosa pels seus relats on descriu la vida als Balcans a principis del segle XX, centrant-se en particular en Albània, que llavors era una de les zones més aïllades i menys desenvolupades d'Europa.

El seus escrits tenien interès antropològic i folklòric i per això publicà amb freqüència a la revista *Man*¹ del Royal Anthropological Institute. Escriví set llibres relacionats amb els Balcans, dels quals *High Albania* (1909) és el més popular.

Durham es posicionà clarament a favor de la unitat i la independència dels albanesos cosa que l'enfrontà amb els partidaris d'integrar Kosovo a Sèrbia (Iugoslàvia). El cert és que els albanesos la tingueren en alta estima. L'anomenaren la Reina de les terres altes i no tingué problemes

Territoris de majoria ètnica albanesa.

A la pàgina anterior, retrat d'Edith Durham datat l'any 1904.

Fotografia d'Edith Durhan al nord d'Albània, 1913.

malgrat ser una viatgera solitària. En aquest sentit es beneficià de la tradició albanesa d'assegurar la seguretat dels hostes i de l'antic costum balcànic de les verges jurades pel fet de vestir com un home². Encara l'any 2004 el president albanès Alfred Moisiu la considerà una de les figures d'Albània més important del segle passat.

L'article que aquí presentem fou publicat a la revista *Man* l'any 1923 sota el títol «Of Magic, Witches and Vampires in the Balkans» (*De la màgia, les bruixes i els vampirs als Balcans*) i mostra algunes dades sobre la creences en éssers màgics i en els vampirs, fins i tot algun succés concret datat aproximadament molt a principis del segle XX. Aquí oferim una versió catalana amb algunes notes nostres.

«En totes les zones dels Balcans que he visitat encara hi ha una forta creença en l'existència de molts éssers sobrenaturals, majoritàriament perjudicials per a l'home, i també en l'existència

de molts éssers humans que tenen el poder de comunicar-se amb els esperits malignes per a obtenir resultats nocius.

Montenegro

Aquí, com en altres terres eslaves del sud, havia estat ben estesa la creença en la *Vila* i em vaig trobar que encara no destava del tot extingida. Les *Viles* eren esperits femenins i, per tant, en general malignes. Eren molt bonics i vivien en les nombroses cavernes subterrànies freqüents a les roques de pedra calcària. Però des de l'arribada de l'artilleria que han desaparegut.

De vegades juraven germanor amb un guerrer i li eren de gran utilitat per protegir-lo dels enemics. Però eren excessivament geloses i, en cas que ell es casés, és gairebé segur que matava la seva xicota.

Estimaven també els animals mascles. Vaig pujar al país sobre un semental blanc, una preciosa bèstia. A la nit estigué pasturant. Al matí següent, abans de muntar, començà a desembolicar els nusos de la cabellera. El propietari immediatament intervingué i em pregà no tocar-los. Les *Viles*, digué, havien estat amb el cavall tota la nit i aquest estava cobert de suor al matí. Li havien lligat la crinera com un senyal, i si jo li anava separant sens dubte provocaria un accident durant el camí³. Em van explicar una història que "succeí fa molt de temps" d'un Vila que, disfressat com una bella donzella, fou la causa que dos germans s'enamoresin d'ella. Ella tractà d'obligar-los a barallar-se i a prometre's al vencedor. Lluitaren. Un matà l'altre. La *Vila* va riure i se'n va anar volant. L'infortunat supervivent després s'apunyà ell mateix i morí.

Les *Viles* tenien simpatia pels eslaus en general puix que amb freqüència en els temps antics advertien als montenegrins de l'aproximació dels turcs. La frase "bella com *Vila*" és encara habitual. Les referències a les *Viles* en les balades són molt nombroses.

Fantasmes⁴. Igual que en altres països, hi ha una creença molt general que els cementiris de nit són llocs estranys i que han de ser evitats. És millor dur un ganivet. Això probablement no matarà els fantasmes, però el ferro pot servir de protecció. El

meu guia habitual, Krsto, creia fermament en el poder maligne de fantasmes.

Vampirs

A Montenegro, el vampir es diu “tenatz” i convertir-se en un vampir és “potentzio se.” No he sentit de ningú a Montenegro que fos un vampir en vida, malgrat que solia ser-ho antigament. Però he sentit de casos recents en els quals havien sorgit a la nit de la tomba i causaren morts. Una estranya narració s’explicava a la vall de Tzermnitza⁵. Un jove estava enamorat d’una noia, però no se li va permetre casar-se amb ella, ja que els seus pares l’havien promès en un altre lloc. Ella es va veure obligada contra la seva voluntat de casar-se amb el seu promès. El seu amant s’anà a Montenegro desesperat i morí. Després de la mort tornà com un vampir i visità la dona a la nit. Estant molt alarmada, comunicà els veïns la seva visita. Ella va donar a llum un fill d’ell que, segons m’assegurà el meu guia que l’havia vist, era tan semblant a l’home mort que no podia haver-hi cap dubte possible sobre la seva paternitat. Com que l’home havia mort a l’estranger no es podia fer res per eliminar el vampir. Un cadàver sospitós de ser un vampir pot evitar-se que s’aixequi de la tomba, ja sigui pel mètode usual de travessar el cos amb una estaca – una cerimònia en la qual el sacerdot ha d’assistir - o parilitzar-lo tallant-li els tendons, o cremant-lo. Quan un cadàver és a l’espera de l’enterrament és necessari vigilar-lo constantment. Si un gat salta sobre ell, segur que es convertirà en un vampir.

A Bòsnia hi havia, un munt de creences en els vampirs. Aquí se’ls anomena “lampir» o «Vukodlak” (literalment: el pèl de llop). Em van dir per diversos governadors locals austríacs que quan els austríacs primer van ocupar el país (1878) els casos de desenterrament de cossos i la cremació eren nombrosos. El Govern prohibí la pràctica. Un cas recent –em digueren el 1906– fou quan es produí un brot de tifus –que sempre diuen entèrica– en un poble prop Vlasenitza⁶. Un jove fou el primer a morir. La seva esposa emmalaltí i jurà que el seu marit havia tornat a la nit i li havia xuclat la seva sang⁷, i digué: “Ell és

un lampir!” Els veïns, plens de por, pregaren a les autoritats poder desenterrar i cremar el seu cos. Es va negar el permís i s'estengué el pànic. El lampir fou vist i escoltat per moltes persones i hi va haver quinze morts. Seria interessant saber quants d'ells van morir perquè creien que havien de morir, a causa del lampir. Els camperols de tota Albània i Macedònia es veuen extraordinàriament afectats mentalment si creuen que han de morir i no semblen fer cap esforç per a viure. A Albània, he sentit parlar de més d'un cas en què la mort d'un home que havia estat predita per la lectura del futur en els ossos d'aus de corral, procedí a emmalaltir i morí. No hi havia cap sospita que això del verí i la història semblés ser cert.

Un pacient en aquestes circumstàncies refusa tot el menjar, creient que és inútil. Durant les últimes setmanes s'ha informat des de Bòsnia d'un cas de cremació del cos d'un vampir.

Bruixes

Les bruixes a Montenegro es diuen Vjeshtitza. Em digueren que ara no existeixen, però que sí n'hi havia abans. Hi havia, això no obstant, la creença en elles, perquè jo veié gent matant arnes dient «Potser és una vjeshtitza». Les Vjeshtitzes tenien l'hàbit de convertir-se en arnes o mosques i entrar a la nit a través de l'ull del pany i xuclar la sang de la gent. La persona cada cop estava més pàl·lida, tenia febre i moria. Suggerixo que el mosquit i la malària poden ser l'origen d'aquesta creença.

Les bruixes podien navegar per la mar en un vaixell fet de la closca d'un ou menjat el primer dia de març. La dona del meu guia, però, acostumava a esclafar totes les closques d'ou. Ella no volgué dir per què, llevat que era millor fer-ho. Petar Jovitchevitch, el cònsol montenegrí a Scutari, em digué que la seva àvia sempre, el primer de març, agitava les cendres a la xemeneia amb dues banyes – de cabra o de vaca, ficant les banyes rectes a través de la pila de cendres, que sol ser gran. Això era per a preservar la casa de les bruixes, que tenen la seva reunió anual aquest dia. L'endemà, sempre es cremava un munt d'escombraries. Ell no sabia per què, llevat que era part de la cerimònia de protecció.

En diverses parts del país em digueren que abans el càstig per una bruixa era la lapidació fins la mort i que això realment passava. Igual que en altres terres, la prova de les bruixes era tirar-les a l'aigua, per veure si s'enfonsaven o suraven. Medakovitch⁸, escrivint l'any 1860, parla d'un cas en el qual es va condemnar a una dona de Raichevitches a capbussar-se. Els seus familiars acudiren al rescat. En la lluita quatre homes moriren i començà una disputa de sang.

A Montenegro estant, era costum que els germans de la núvia, la protegien amb cura fins que els padrins arribaven per endur-se-la, per tal de veure que cap persona mal intencionada lligués nusos en el serrell del seu *strukka* (peça llarga recta com una manta), puix, de ser així, ella avortaria o tindria un fill deforme.

Albània

Albània es trobava en un estat més primitiu i tenien la creença en la bruixeria i en la màgia universal. La gent parlava d'allò com una cosa natural i no pretenien no creure-ho com a Montenegro.

La debilitat i la pal·lidesa eren comunament atribuïdes a l'atac nocturn d'una bruixa (shtriga) en forma d'una mosca, abella, o arna. Però les shtriges són difícils de detectar. Elles, però, sempre vomiten la sang que han xuclat. Si vostè segueix una a la nit de qui sospita, és possible que vegi que ho fa així, però no ha de deixar que ella el vegi com amb una part d'aquest vòmit de sang es farà un amulet per protegir-se contra shtriges.

Si a vint anys els cabells d'una dona es tornen blancs, és un signe segur que ella és una shtriga. L'all és una bona protecció contra les shtriges i sovint es lligen als colls dels nens.

Les Shtriges poden ser capturades si vostè fa una creu amb ossos de porc i els fixa a la porta en un dia de festa quan l'església està plena de gent. Si un shtriga és a l'església no pot sortir per la creu i començarà a donar voltes i voltes salvatgement tractant d'escapar i així se la pot capturar. Solien ser mortes «en temps passats». No he sentit de cap execució recent, però vaig deduir que de vegades eren terroritzades i maltractades, i de vegades excomunicades pel sacerdot.

Igual que a Montenegro, les Shtriges són especialment poderoses

la primera setmana de març. Em van dir que a Shala és costum en aquestes dates penjar a les portes de les cases tisores, la carda per cardar la llana, un fil negre lligat en nusos i una fruita àcida (d'espècie no identificada); i, això no només protegeix la casa, sinó que evita que les shtriges facin mal a la humanitat en general.

Si vostè agafa una Shtriga que ha estat xuclant la sang d'algú, pot salvar la vida del pacient, fent que la Shtriga escupi a la boca. Un amic meu de Albània descriu dramàticament com havia vist així al seu pare salvar la vida d'un nen que ja estava inconscient i fred. Afortunadament es trobà la Shtriga implicada. Ella negà la culpa, però ell l'arrossegà fins al nen agonitzant i li posà la pistola al cap, plorant, "Escup o et disparo." Ella escopí a la boca del nen i poc a poc recuperà la consciència i finalment va posar-se bastant bé, el que, com el meu amic digué, demostrà clarament la culpabilitat del Shtriga. En el passat hi hagué un temps en un gran nombre de les dones de la tribu Nikaj que eren Shtrigas i també les del districte Djakova.

Una vegada jo mateix vaig ser molestat per una Shtriga. Jo vivia a la casa del meu guia, el Marko Shantoya. Muntant casa a casa des de Mirdita, veié una nineta de blat de moro en una posada: em va agradar i em presentà amb ell. La pengí a la paret de l'habitació en la qual m'estava. A la nit es presentaren uns quants ratolins; els sentí rosegant i trobí dos menjant la nineta. L'endemà li digué al Marko que em comprés un parany per a ratolins. A la nit li preguntí per la trampa i observà que no n'havia aconseguit cap. Una altre cop parlí amb ell i li digué: "No t'oblidis aquesta vegada". Després de diversos dies encara no hi havia trampa. Llavors la seva dona se m'acostà i em digué: "Si us plau, no demani a Marko un parany. Ell no vol atrapar els ratolins." "Però per què?" "Perquè creu que els envien." "enviats? Però per qui?" "La dona del costat és molt dolenta. Creiem que és un Shtriga. És ella la que ha enviat els ratolins. No són naturals. Han vingut de sobte. I si els atrapem Marko diu que ens enviarà alguna cosa pitjor". "Però, què?" "Rates, potser? Nosaltres no ho sabem, però és millor patir els ratolins". Així que van patir els ratolins fins que vaig tenir la brillant idea de portar un gat.

Després de pensar-ho molt, decidiren que un gat per la seva pròpia naturalesa caça ratolins i que no seriem responsables de les seves accions. Així, nosaltres esquivàrem exitosament la maldat de la dona del costat. Marko, quan se li preguntà com era possible “enviar ratolins” només grunyí i digué “Amb el diable tot és possible.” I que probablement estava en comunicació directa amb Belcebú o Belial.

A la nit Albània està pressa per uns esperits anomenats “Ore” (pl. Ort). Igual que l’eslau Viles són dones molt entremaliades. Però difereixen en llurs hàbits. La seva principal ocupació ara és aparèixer a la nit com espurnes a l’aire i aturar els viatgers i no deixar-los continuar amb un cercle al voltant d’ells. Això li passà a un amic meu que a Albània no pogué anar més lluny fins el primer cant del gall, quan desaparegué. Els galls són molt valuosos contra els mals esperits i en les velles lleis de la muntanya el robatori d’un gall era més fortament castigat que la d’una altra au de corral.

Aquests “ort” també custodien tresors ocults dels quals hi ha amagats en gran quantitat en coves. Els “ort” maten tots els intrusos. Em van dir d’una cova a prop de Djakova⁹ on hi ha un basar subterrani de riquesa fabulosa, però no pogué convèncer ningú que em guiés allà. La història s’origina sens dubte per falta d’aire a la cova, és possible que l’home que veié el basar en qüestió i que tot just escapà amb vida, somiés amb el basar mentre estava inconscient sota els efectes del gas.

Cap de les persones que parlaven d’aventures sobrenaturals estaven mentint, tots ells creien fermament en el que deien. Jo solia oferir entreteniment a la nit projectant ombres d’animals, etc. a les parets amb les meves mans. Quan vaig fer una criatura amb banyes que se suposava que s’assemblava al diable, la gent se senyà i em demanaren no fer més aquesta figura. Un franciscà estava molt preocupat per això. Això fou a l’interior del país. També s’espantaren per un o dos dels més simples jocs de màgia fets per Marko, qui un cop hagué d’explicar el seu truc per convèncer la gent senzilla que el diable no tenia res a veure amb allò.

Els tresors poden també ser custodiats màgicament confiant-los a

la terra i ordenant la terra que els cedeixi només quan es realitzen certes cerimònies. Si això no es fa és possible excavar en va en el lloc correcte i no trobar res; la terra guarda fidelment.

La creença en el mal d'ull era universal. El cap d'una serp és un bon amulet, tallat amb plata (la vora afilada d'una moneda). Aquesta s'asseca i se subjecta entre dues medalles o imatges de Sant Jordi per un sacerdot. Això representa la destrucció del poder del Mal per la bondat.

El vampir també existeix a Albània i se l'anomena "Kukuthi" o "Lugat." Els seus hàbits són els mateixos que en altres terres i el cadàver des del qual s'eleva pot convertir-se en inofensiu cremant-lo o tallant-li els tendons del genoll. No em trobí amb cap cas.

La bogeria sempre s'atribueix a la presència d'un esperit maligne o diversos d'ells. La cerimònia de fer fora els dimonis es realitza sobre el foll a l'església i he vist gendarmes turcs portar un musulmà i posar-lo davant l'altar per a ser exorcitzat. Per tal d'expulsar al diable de vegades s'infligeix gran crueltat. En un monestir ortodox, una vegada veié un desgraciat llunàtic nu, lligat a una gàbia a l'aire lliure com un gos i en una gran aflicció, però no poguí fer res per alleujar la seva sort. Els monjos estaven tractant d'expulsar els esperits malignes.

Hi ha una mica de veritat en el fons de totes les creences estranyes i primitives. La ciència moderna i el microscopi han revelat la presència dels "mals esperits", l'estreptococ, estafilococs i d'altres cocs, que són la causa d'una gran proporció de les malalties físiques i mentals. Races primitives de tot el món han fet un bon intent de diagnòstic. És en el tractament que han fracassat» (Durham 1923).

Jordi Ardanuy

Notes

¹ Des de 1995 la publicació s'anomena *Journal of the Royal Anthropological Institute*.

² Es tractava de dones que havent renunciat a relacions sexuals i al matrimoni, prenien el paper d'home en la família. La dona havia de jurar davant els ancians de la comunitat o del poble i a partir d'aquest moment se la tractada com un home. Havia de dur roba masculina i armes i podia ocupar la posició de cap de la família. Les principals raons per a aquest comportament eren evitar un matrimoni no desitjat o la manca d'un home a la família.

³ Podem notar com aquí les «Vila» despleguen una activitat que s'atribueix a les «mara» o «mare» del folklore del nord d'Europa. Segons aquest la *mara* poden muntar cavalls als quals se'ls troba totalment exhausts i suats als matins. Poden també enredar el cabell o pèl de homes i bèsties i embolicar les branques dels arbres fins al punt que els pins que creixen enroscats a Suècia se'ls anomena encara «martallar», pins de mara (Ardanuy 2009: 21).

⁴ Durham escriu «Ghosts».

⁵ També anomenat Tzermnitza, Tzrnitza, Tsernitza

⁶ Vlasénitza, a l'autònoma República Sèrbia (Republika Srpska).

⁷ Cal fer notar que a principis del segle XX la literatura ja havia desenvolupat plenament la idea que els vampirs *xuclaven* sang, una característica que explícitament no acostuma a aparèixer en els relats folklòrics.

⁸ Es deu referir a Milorad Medaković. L'any 1860 publicà *Život i običaj* (Vida i tradicions dels montenegrins), mitjançant de *Crnogoraca Brzotiskom Episkposke kn'igopechatnie a U Novom Sadu*.

⁹ Possiblement es tracti de Gjakova, a Kosovo.

Referències

- Mary Edith Durham (1923). «Of Magic, Witches and Vampires in the Balkans». *Man*, vol. 23 (desembre), p. 189-192.
- Jordi Ardanuy (2009). *Los Vampiros. ¡Vaya Timo!*. Pamplona: Laetoli.